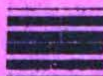

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 6.

Проф. І. ОГІЄНКО.

ЯК МОСКВА ВЗЯЛА
ПІД СВОЮ ВЛАДУ
ВІЛЬНУ ЦЕРКВУ УКРАЇНСЬКУ.

1921.
ТЕРНІВ.
ДРУКОВАНО В ДРУКАРНІ Й. ПІША.

ВИДАВНИЦТВО

„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“ ПІД РЕДАКЦІЄЮ
ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

—+— ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ: —+—

№ 1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву, 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.

№ 2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова.

№ 3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковнослов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови, 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.

№ 4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.

№ 5. Проф. І. ОГІЄНКО. Український православний молитовник.

№ 6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську, 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.

№ 7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київ-Печерської Лаври.

№ 8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.

№ 9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.

№ 10. Проф. І. ОГІЄНКО. Літургія св. Іоанна Золотоустого, переклад на українську мову.

274.77
Ie li

Церква наша українська з давніх-давенъ була вільною і незалежною,—вона тільки номінально ніби залежала од Константинопольського патріярха. Але патріярх цей жив собі далеко, в наші церковні справи втручався рідко, і за весь час тільки раз і приїздив до нас. І жила тоді церква наша вільною і вільно творила все своє життя.

Церква наша завше вважала себе вищою од церкви московської, бо митрополія Київська була першою, де повстав світ віри Христової; духовенство наше своєю освітою завше було незмірно вищим од духовенства московського, і тому вважало себе „просвѣщеннѣ Москвы“¹⁾.

Коли політичний центр в XIV віці з Київа посунув на північ, посунули туди і наші українці-митрополіти і добре допомогли Москві стати твердо на ноги. Але згодом, коли над нашим краєм запанувала Литва, московські митрополіти потроху зовсім забувають любов до Київа і тільки й дбають, як би більше взяти од його дані. І московські митрополіти тягли з українського народа, що тільки могли. Так, на митрополіта Фотія скаржились, що він „се нынѣ все узорочье церковное и сосуды пе-

¹⁾ И. А. Шляпкинъ, Св. Дим. Ростовскій, ст. 110.

реносить на Москву и весь Киевъ пусто сотвори тяжкими пошлинами“¹⁾...

От чому так легко церква українська розійшлася з московською,—з р. 1414 українська церква обрала собі окремого митрополита і сливе з того часу пішло її цілком вільне життя. Титул наших митрополитів завше був—„митрополитъ Киевскій и всея Россіи“. Митрополита у нас завше вибирали вільними голосами, а патріярх Константинопольський тільки благословляв його. На Вкраїні в церковнім житті скрізь було тоді виборне право: вільними голосами вибирали священників, єпископів, архимандритів, ігуменів і навіть митрополитів.

Церква наша дуже одріжнялася тоді од церкви московської,—у нас були свої церковні звичаї, свої обряди, навіть де-які свої вірування²⁾, христини, вінчання, похорон, де-які празники—все це у нас одріжнялось од московського, і все це потім на Москві прозивали ерессю, і все це виганяли з нашої церкви.

Українське духовенство скося поглядало на

¹⁾ Митр. Филаретъ, Исторія Русской Церкви, пер. III ст. 6.

²⁾ Див. про це: Шляпкинъ, Св. Д. Ростовській, ст. 109—110, 101, 105, 167, 177.—С. Голубевъ, Петръ Могила т. I ст. 206, 207, 166, 175—177, 346; т. II ст. 53, 144, 228, 256, 257, 261, 339, 399.—Е. Крыжановскій, Поврежденіе церковной обрядности и религиозныхъ обычаевъ въ южно-русской митрополи, „Руководство для сельскихъ пастырей“ 1860 р. № 12.

московське, знало його злиденне життя, знало, як його граблять та кривдять. Та й недолюблювало воно його; так, Мелетій Смотрицький і Касіян Саківич писали, що в Московському царстві живуть самі раби і що там навіть старшину їхню катують батогами і засуджують до торгової казни¹⁾. А Брюховецький писав про москалів, ніби „жестокостію своєю превосходять они всѣ поганые народы“²⁾.

Українці з недовір'ям поглядали і на саму московську віру. Як каже дослідник, були такі козаки, які казали про москалів, що ніби у їх „одні погруженці, а другі обливанці; у одних попи, у других безпопівщина; на Москві стільки вір, скільки сіл, а в селі—скільки хат; до себе в хату ніхто нас не пустить з люлькою; у їх вся віра в тому, аби бороди не голити і тютюну не курити й не нюхати“³⁾...

Духовенство на Москві зовсім було безправне; навіть вище духовенство, єпископи та митрополіти не мали жадних прав і цілком залежали од волі патріярха,—сам патріярх їх настановляв, сам жалував і наказував.

От цього підневільного життя й лякалось страшно наше звикле до волі духовенство і тому

1) Проф. С. Терновскій, Арх. Ю.-З. Р. ч. I т. V ст. 31.

2) Тамже ст. 80.

3) Маркевичъ, Исторія Малороссіи, т. I. ст. 257.

воно так довго і вперто стояло за волю своєї церкви.

Коли Б. Хмельницький надумав оддатися Москві, духовенство стрівожилось і наважилось не дати Богданові довести до діла його замірів. І духовенство гостро пішло проти Москви.

Р. 1654 прибули на Україну послы од трьох держав, що хотіли взяти до себе Україну,—од Москви, Турції та Польщі. Богдан скликав Раду в Чигирині, аби вона вибрала, під чию високу руку піде Україна. І на цій Раді од духовенства виступив з гарячою промовою проти Москви черкаський протопоп Хведір Гурський, великий богослов свого часу і славний проповідник. В палкій промові Гурський застерегав козацьку Раду од підданства Москві.

Послы прибули на Україну з багатими гостинцями; гостинці польські було загорнуто в килим, турецькі—в дорогий шовк, а гостинці московські... в рогожку...

І показуючи Раді на ці подарки, Гурський сказав палку промову. „Отъ трехъ царей или волхвовъ—казав він—поднесены были младенчествовавшему Христу Спасителю дары: золото, ливанъ и смирна; дары сіи предзнаменовали бытіе, страданіе и возвращеніе на небо. Злато предрекло

царствованіе, ладанъ—погребеніе, смирна—Боже-
 ственность. Такъ и сіи дары, подносимые тремя ца-
 рями младенчеству народу, знаменуютъ
 участь его: чѣмъ покрыты или одѣяны дары сіи,
 тѣмъ покроется и народъ, ими прельстившійся.
 Дары польскіе покрыты ковромъ, то и народъ съ
 поляками будетъ имѣть ковры; дары турецкіе по-
 крыты тканію шелковою, то и народъ облечется
 въ шелкъ; дары московскіе покрыты рогожками,
 то и народъ, соединившійся съ москвитянами, одѣ-
 нется въ рогожки и подъ рогожки... И сіи предзна-
 менованія вѣрнѣе и превосходнѣе всѣхъ ораку-
 ловъ на свѣтѣ¹⁾...

Ця промова Гурського зробила більше вра-
 жіння, ніж промова Хмельницького в оборону Мо-
 скви. На Раді знявся галас, пішов заколот проти
 Богдана: його назвали зрадником, кричали, що він
 підкуплений Москвою і продає їй Україну²⁾...

Але духовенство нічого не вдіяло: Богдан вмів
 поставити на своєму...

Коли Богдан Хмельницький р. 1654 присягнув
 Москві, наше вище духовенство було з того дуже
 невдоволеним і присягти одмовилось,—сам митро-
 політ Київський Сильвестр Косів на це голосно

¹⁾ Маркевичъ, Історія Малороссін, т I ст. 257. Див.
 Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. У ст. 39—40, передмова.

²⁾ Там же.

заявив, що хоч „гетманъ со всѣмъ войскомъ Запорожскимъ и поддался государю, а онъ, митрополитъ, со всѣмъ соборомъ о томъ битъ челомъ къ государю не посылалъ, и живетъ онъ съ духовными людьми самъ по себѣ ни подъ чьею властію... И началъ митрополитъ боярамъ грозить: не ждите начала, ждите конца; увидите сами, что надъ вами вскорѣ конецъ будетъ“ ¹⁾...

І митрополіт одмовився привести до присяги московському цареві людей своїх, а коли московські воеводи почали командувати в Київі, митрополіт їм заявив: „учну съ вами битися“ ²⁾...

Грек Іван Тафлари розказував на Москві, що київський митрополіт і вище духовенство „присылали на сеймъ къ королю польскому двоихъ чернецовъ съ объявленіемъ, что имъ съ московскими людьми быть въ союзѣ невозможно и они этого никогда не желали: Москва хочетъ ихъ перекрещивать: такъ чтобъ король, собравши войско, высвобождалъ ихъ, а они изъ Кіева московскихъ людей выбьютъ и будутъ подъ королевскою рукою попрежнему“ ³⁾...

¹⁾ С. Соловьѣвъ, Исторія Россіи, т. X ст. 331.

²⁾ „Православное Обозрѣніе“ 1871 р. кн. 8 ст. 183. Див. С. Соловьѣвъ, Исторія Россіи, т. X ст. 331, 1860 р.

³⁾ С. Соловьѣвъ, Исторія Россіи, т. X, 1860 р. ст. 377.

Як бачимо, вище духовенство наше не поспішало оддаватись Москві,—і 32 роки (1654—1686) після приєднання України до Москви жило собі окремим вільним життям; та й сама Москва довго боялась їх зачипати. В договорі Москви з Україною р. 1659 про духовенство було сказано: „митрополиту Кіевському, такъ же и инымъ духовнымъ Малья Россіи, быть подъ благословеніемъ святѣйшаго патріарха московскаго, а въ права духовныя святѣйшій патріархъ вступати не будетъ“¹⁾...

Проте українське духовенство не повірило й такому наказу і вибрало собі митрополита, зовсім не повідомивши про це Москву. Сам Ієрусалимський патріарх Досифей протестував проти наскоків Москви на українську церкву. Навіть така лагідна людина, яким був св. Димитрій Ростовський, і той—як пише проф. Шляпкин—„былъ поборникомъ самостоятельности малороссійской церкви и неособенно долюблявалъ Московское государство“²⁾.

В грамоті своїй Ієрусалимський патріарх писав ніби про непорядки в українській церкві, і проти цього місця св. Д. Ростовський своєю рукою недовірливо приписав: „Чи не придатокъ се отъ переводчика“³⁾...

1) Филаретъ, Ист. Рус. Церкви, періодъ V ст. 50.

2) Св. Дим. Ростовскій, ст. 11—12.

3) Там же, ст. 42.

Москві наше духовенство не вірило і боялось попасти під її руку. Митрополит Київський Іосиф Нелюбович-Тукальський писав воєводі Шереметєву, що він Москві не довіряє, не співчуває і не зробіть того, чого вона хоче. „Да подасть Господь—писав Тукальський—иной совѣтъ царскому величеству и его совѣтникамъ, совѣтъ праведный, истинный. Вспоминая же писаніе: в рагу твоему вѣры никогда не даждь, вручаю себя любви и благосердію милости вашей“¹⁾

Проти заміру Москви забрати Українську Церкву голосно протестував р. 1666 навіть „блюститель Киевской митрополіи“ єпископ Мефодій Филімонович, що завше був згодний робити все, що наказувала йому Москва.

Коли Мефодій дознався, що Брюховецький просив в Москві прислати в Київ митрополіта, він скликав ігуменів Київських монастирів і з ними 22 квітня явився до воєводи Шереметєва і випитував, чи то правда, що ніби „указалъ великій государь быть в Киевѣ митрополиту изъ Москвы“... А по цьому, все більше дратуючись, єпископ „закричалъ съ сильною яростію: „Если будетъ на то великаго государя изволенье, что отнять у насъ наши вольности и права, и быть у насъ митрополиту изъ

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи, ч. I т. У ст. 49, передмова.

Москвы, а не по нашему выбору, то пусть великий государь велитъ насъ всѣхъ казнить, а мы на это не согласимся... Если прїѣдетъ къ намъ въ Кіевъ московскій митрополитъ, то мы запремся въ монастыряхъ, и развѣ насъ изъ монастырей за шею и за ноги поволокутъ, тогда только московскій митрополитъ въ Кіевѣ будетъ... Намъ лучше смерть принять, нежели митрополита изъ Москвы“¹⁾...

Проте всі ці протести не перемогли Москви,— вона вперто йшла до свого, аби прибрати до рук своїх Українську Церкву. Р. 1685 Москва домагається, аби в Київі вибрали вгодного їй митрополита. Було скликано в Київі собора, і хоч духовенство й не пішло на цей „московський“ собор, проте великими неправдами на соборі обрали за митрополита московського прихильника Гедеона Святополка, кн. Четвертинського, єпископа луцького, що зважився оддатись під Москву.

Стурбоване духовенство зібралося на другий собор і різко протестувало проти виборів Гедеона; воно ж об'явило, що перший собор був незаконний і не мав права рішати таке велике діло, як оддача української церкви Москві, бо це діло всієї церкви.

Свій протест духовенство записало і одіслало гетьману Самойловичеві. В цім протесті духовен-

¹⁾ С. Солов'євъ, Ист. Росс., т. XI ст. 210, Спб. 1861 р.

ство розкажує, що Москва забрала вже Білгородську єпархію і завела там свої порядки, і такі ж самі порядки заведе і в Київі.

Ось які порядки завела тоді Москва в нашій Білгородській єпархії. Коли тільки священник за своєї убожости не давав дані митрополіту, чи коли миряне не давали митрополіту одкупного за церкву, то за це „священника на правежѣ палицею по литкамъ затинаять... Дьячки, пономари, ктитори подводы одбувають, дань роковую дають архіерею, для чого великое стало въ церквахъ на слугъ церковныхъ оскуденіе... Кто утонеть, кого громъ убьетъ, або наглою умретъ смертію—платять за тое вину по гривнѣ митрополитови... Слуги архіерейскіе по попамъ съ перначами (знаками) ѣздять... Парохіяльнымъ священникомъ викаріевъ отъ престола, естлибъ не по любви былъ, не волно отставить и другого викарія приняти не волно... Книги наши Кіевскія скасовано, а наслано Московскія, чеве і в нась сподевати бы ся треба... Церковное пѣніе и служеніе отмѣнено, а все по-московски поставлено, до чого наши люди не скоро могутъ привыкнути... Дѣти малыя, некрещенны, не поливати, але погружати священницы должны: и много неумѣтныя священницы, а ктому не привыклыя обычаю, дѣтей в слободахъ по-

то пили... Священника за вину волно шелепами, рубаху снявши, бити,—и вышняго чину духовнаго людамъ такъ же чинять“ ¹⁾...

От такі порядки заводила Москва у нас на Україні...

Проте всі ці протести не мали сили, і неправдою вибраний Гедеон поїхав на Москву і там 8 листопаду 1685 р. його й висвятив патріарх Іоаким на митрополіта. І в церкві, за пишною одправою, Гедеон поклявся патріарху: „Объщаюся повиноватися всегда отцу моему, великому господину, святѣйшему киръ Іоакиму, патріарху Московскому, и аще случится и по немъ будущему святѣйшему патріарху Московскому, и всему преосвященному Собору—Россійскимъ преосвященнымъ митрополитамъ, архієпископамъ и епископамъ, брати моей, во всемъ согласну быти, и любовь духовную вседушно къ нимъ имѣти, и яко братію почитати я... Аще же отцу моему, святѣйшему киръ Іоакиму, патріарху Московскому, и по немъ будущимъ патріархамъ и всему святѣйшему собору явлюся непослушенъ, или противенъ, или отъ него во особность восхощу отступити и епархію, мнѣ врученную, каковымъ либо образомъ ему, отцу моему, въ чемъ непослушну сотворю, и тогда абіе лишенъ

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи, ч. I т. V ст. 60—61.

буду всего сана своего и власти... Во извѣстную же крѣпость и вѣчное утверждение, сіе мое обѣщаніе, подписавъ моею рукою, вручаю отцу моему, великому господину, святѣйшему патріарху московскому“... 1).

І нововисвяченому митрополиту дали нове титло: „митрополитъ Кіевскій и Галицкій и Малыя Россіи“... До того ж часу українські митрополити завше прозивались: „митрополитъ Кіевскій, Галицкій и всея Россіи“... 2).

Так митрополит Гедеон оддав церкву українську московському патріархові...

Але ж весело вертався додому новий митрополит: в Москві йому подарували карету, обшиту оксамітом, з мідною оздобою, і шестерика карих коней...

Одна справа була скінчена, але Москві ще треба було погодитися з Константинопольским патріархом, бо йому правно належала українська церква. І в листопаді того ж 1685 р. до патріарха послано було посла—дяка Микиту Олексієва, з грамотами і з золотом. Посол взявся перше за патріарха Іерусалимського, Досифея, але Досифей різко одмовив в цій справі. „Ми—казав він—не дадимъ свого благословенія“... Одмовив навіть тоді, коли йому за це

1) Там-же ст. 103—104.

2) Там-же, передмова, ст. 124, 166.

обіцяли „государево жалованье“, і додав, що він „и за большую казну такого дѣла не сдѣлалъ бы“... ¹⁾).

Про все це Досифей гостро одписав в Москву царям і патріярху, і „съ величайшимъ воодушевленіемъ доказывалъ всю незаконность и неумѣстность задуманного ими дѣла“... ²⁾).

Досифей обурився проти теї одкритої куплі, що її повів московський посол. „Присилаете денги—писав патріярх—и ізъ ума людей выводите, берете грамоты, сопротивны церкви и Богу... І бяше удобнѣе, да поставите митрополита безъ благословенія, неже присылаетъ денги и просите прощенія, яко есть явная сімонія“... ³⁾).

„И подобаетъ ли—писав він далі—просити духовная дарованія за денги? И негли грамота оная, юже емлетъ честность его отъ Константинопольскаго изъ денегъ, естли праведна, естли грамота достойна? И аще суть нищій и обыкли имати денги и давати грамоты,—лѣпо ли есть вашей церкви просити такимъ образомъ сицевая великая прошенія... И аще хотите имѣти хотѣніе свое, вѣдайте, яко церковная воля не есть, яко же и мы не хотимъ, да не причастимся сему грѣху“... ⁴⁾).

Москва проте вперто йшла своїм шляхом, і

1) Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. У ст. 135, передмова.

2) Там же, ст. 137.

3) Там же, ст. 144—145.

4) Там же, ст. 152, 145.

те, чого не зробив Досифей, легко зробили їй великий визир турецький та Константинопольський патріярх Діонисій.

Прочувши про посольство, Діонисій послав до його свого архимандрита, і той просив грошей, обіцяючи видати потрібні грамоти. „И посланникъ отвѣщаль, яко прежде да дасть ему грамоты, и потомъ да возметъ денги отъ него“...²⁾

Але хутко кінчилася вся ця купля і комедія. Побачивши, що з патріярхами діла не зробиш, посол Олексій вдався до великого визира і просив його, аби він звелів патріярхам передати українську церкву Москві. Турція була тоді в скрутномі становищі—з трьох боків йшли на неї війною, а Росія була з нею в миру—і тому великий визир охоче погодився на прохання Москви. І в травні 1686 р. Діонисій оддав київську митрополію московському патріярхові...

До нашого часу збереглася коротенька росписочка р. 1686 цього патріярха; цю росписочку Діонисій видав московському послові Микиті Олексієву, що брав у його грамоти на київську митрополію. Діонисій писав: „Приняли есмы милостию святаго вашего царствія отъ посланного вашего господина Никиты Алексіевича три сорока соболей и двѣсти червонныхъ, податель же благихъ Гос-

²⁾ Там же ст. 145.

подь да будетъ мздодавецъ вашему державнѣйшему царствію“... ¹⁾).

Не вдержався після цього й Досифей; коли до його знову зайшов посол, то владика сказав „Я приискалъ въ правилахъ, что вольно всякому архіерею отпустить изъ своей епархіи къ другому архіерею“ ²⁾...

І за це Досифей теж получив 200 золотих ³⁾...

А гетьман Іван Самойлович, що дуже помагав Москві забрати українську церкву, получив золотий ланцюг та два бриліантових клейноди ⁴⁾...

Так дешево продали українську церкву...

І проте на перших порах старих прав української церкви не займали, і в царськiм наказі 1685 р. писали: „И мы, великіе государи, цари и великіе князи Іоаннъ Алексіевичъ, Петръ Алексіевичъ и сестра наша Софія Алексіевна изволили весь митрополіи Кіевской причтъ и чинъ духовный пожаловати—для утвержденія той Кіевской митрополіи и в подтвержденіе прежнихъ духовнаго чина правъ и вольностей, сію нашу царскаго величества милостивую жалованную граммату дать повелѣли: что впредь судамъ митрополіи Кіевской в своей епархіи быти и отправлятися по прежнимъ обычаемъ, и

1) Там же, передмова ст. 144, Архивъ ст. 177.

2) Там же, ст. 141, передмова.

3) Там же, ст. 142.

4) Малоросс. дѣла 1686 р. № 25.

никому от тѣхъ судовъ в царствующій нашъ градъ Москву с челобитьемъ не приходити, и патріарху Московскому в тѣ суды не вступатися, и челобитенъ ни у кого не принимать, а быти той Кіевской митрополіи в таком же соблюденіи, в каковѣ она была до сего времени под благословеніемъ свѣтѣйшаго вселенскаго Константинопольскаго патріарха, какъ в митрополічѣй чести, так и во исправленіи духовнаго чина и церковнаго начала, и в сохраненіи правъ и волностей обыклыхъ, обрѣтающихся по исконному обычаю... и всѣ обыкновеція прежнія без премѣненія волно содержати... На архіерейскій престолъ в митрополиты обирати волною елекцією мужа из тамошнихъ природныхъ обывателей... И сею нашею жалованною грамотою обнадеживаемъ и утверждаемъ, и в томъ быти на нашу государскую милость во всемъ надежнымъ¹⁾...

Так Москва прибрала до рукъ своїхъ вільну Церкву Українську.

Року 1688 відбувся суд над Константинопольськимъ патріархомъ Діонисіємъ: за те, що віддав Москві Церкву Українську, його було скинуто з патріаршества²⁾...

¹⁾ Полное Собрание Законовъ Россійской Имперіи, т. XI, 1830 р., № 8334 ст. 364—365. Архивъ Ю.-З. Россіи, ч. I т. У ст. 98-99.

²⁾ Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. У ст. 191.

№ 11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народної національної церкви.

№ 12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства на Україні їх історія.

№ 13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, і їх організація і завдання.

№ 14. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковний рух на Україні

№ 15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Україні.

№ 16. Прив.-доц. І. ПЕЛЕНСЬКИЙ. Український церковний стиль.

№ 17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до одновлення.

№ 18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква її наука.

№ 19. Текст поминання влади Української Народної Республіки. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.

№ 20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.

21. В. ГИНЕНКО - САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.

22. Проф. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську.

23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма Святого на українську мову.

24. Проф. І. ОГІЄНКО. Павло Морачевський і його переклад Євангелія на Українську мову.

25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.

26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили українські книжки.

27. Зразки українського церковного діловодства.

28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське посланіє церковним діячам Чехії і Сербії про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Вселенського Патріярха до Українського Народу.

30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.

Праця в видавництві „Українська Православна Церква“
безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком поступають на збільшення фонду Видавництва.

* * Ц І Н А 25 МАРОК. * *

